

K smrti nerad se ohlížím za sebe — ne proto, že co mám za zády, jest hořící Sodoma, nýbrž proto, že co mám před sebou, za čím běžím, jeví se mi tak úžasným, že mne to úplně fascinuje. Práce, již jsem dokončil, jest pro mne mrtva ve chvíli, kdy jsem vrhl na papír poslední tečku; mrtva tak dokonale jako dožitá radost nebo dožitá bolest, dohaslý oheň, dovanutý vítr. Pokud na ni pracuji, drží si mne celého: smysly, nervy, rozum, obraznost, duši. Existuji jen v ní a jen jí; jest orgánem, kterým proudí zcela můj život, jímž se účastním v jeho tajemném dění. Jakmile jest dotvořena, není již moje, právě jako nepatří již stromu plod, který se na podzim od něho oddělil a nese v sobě zárodek jiného stromu a možná celého jich sadu. Cítím, že v dotvořeném díle jest uzavřena kapitola mého života. Vraceti se k ní zdá se mně zbytečností. Vidím ji jako ztělesněnou nutnost, něco, co vznikalo, rozvíjelo se, uzavřelo se po zákonech, které jsem cítil samojediný a samojediný plnil po příkazech svého nitra. Obtrati se dále takovým dotvořeným dílem, vraceti se k němu po čase, opravovati je, „dokonalovati“ je, jak se říká, pokládal jsem vždycky nejen za ztrátu času, nýbrž i za křivdu právě na té svaté nevinności, o níž zde píši a z níž má — tak si to alespoň představuji — tryskati všecka opravdová tvorba.

Tedy: ta má nechuf, a jen ona, jest příčinou, že jsem posud nesebral v knihu články a recense, které jsem psal v mladých letech, ačkoliv jsem věděl, že mnohé z nich mají hodnotu a důsaznost historickou, i že mám přímo povinnost to učiniti, a ačkoliv mně tu povinnost různí lidé v různých dobách více méně naléhavě připomínali. Ale mnohem silnější než smysl povinnosti byl u mně odpor, přehrabovati se v starých zažloutlých časopisech, epických zatuchlinou, a muka, viděti něco, co jsem kdysi trhal

kvetoucí, orosené nebo zajtněné jako květiny lesní nebo luční, jak se nyní drolí a rozpadá v zažloutlém herbáři let . . . Tak se stalo, že práce, do níž jsem se několikrát pustil, uvízla vždycky před koncem: bylo to silnější než má dobrá vůle. Až loni v zimě — připomínám výslovně, že před strategicky geniálními útoky Kodíčka a Peroutky a ne tedy z jejich podnětu — má stará chronická bolest stala se znovu akutní. Slíbil jsem totiž p. Štorkovi-Marieni své sebrané dílo literární, edita et inedita, v definitivní formě a začítí se musilo jako v každé, ať hloupé ať chytré pohádce od začátku . . . Na štěstí doporučil mně právě tehdy jeden známý mladého filologa, p. Ant. Grunda, který se věci energicky ujal. Shledal mně z různých knihoven ty staré fascikly a špargály a opsal mně z nich řadu článků. Bylo vyhráno! Zrevidoval jsem text — řídě se ovšem zásadou nejpětší možné šetrnosti k původní formě a retušuje většinou jen zřejmá nedopatření autorova nebo redaktorova nebo tiskárny a šetře i co nejvíce různých jazykových barbarismů, kterými přetékal tehdejší statí moje — a nejen moje! — neboť byly tak charakteristické pro naši skupinku, která chtěla na sklonku let osmdesátých vrhnouti do literatury almanachem nazvaným „Vpád barbarů“ — a výsledek mé práce leží před čtenářem.

Čísti znovu ty staré články, essaye a recense nebylo pro mne věru nic zvláště příjemného; nejednou odložil jsem text rozmrzen, a kolikrát bych jej byl, kdyby nešlo právě o historickou retrospektivu, formoval znova, přelil a vyslovil jasněji, plastičtěji, určitěji! Ale vždycky jsem se vrátil k němu a konec konců, div jsem ho neprosil za odpuštění. Mají ty staré mé články tolik dobrých i špatných vlastností mládí, že nakonec usmíří si jimi i mrzouta sebe zakyslejšího.

Mladá jest jejich udýchaná horlivost, mladá jejich mesiášská póza samospasitelnosti, mladé přesvědčení o řešitelnosti a rozřešitelnosti všeho na světě, mladá důkladná těžkopádnost výkladu, mladá vira ve vědu někdy opravdu uhlířská, vždycky přesvědčená, jako by pocházela anticipando z nějakého okresního osvětlného svazu. Mladá jest jejich blouznivost právě jako neznalost života, mladá jejich neomylnická urputnost, mladá jejich nedůtklivost, jejich povýšenost, jejich propagační teror. Jsou to vesměs vlastnosti nehorázné a netesné, jimž se usměje shovívavě dospělý věk, a přece ztráta jich neznamena ještě životní plus. Mladá jest i ne-

podplatná nedůvěra k čtenáři, jemuž jsem tehdy věru nelichotil. Kdybych ho byl tehdy oslovoval, neužil bych zvořilého tehdy obvyklého titulu „laskavý“ nebo „moudrý čtenář“, nýbrž upřímného „hloupý“ nebo „nechápatý“ čtenář — neboť tak urputné bylo mé tehdejší přesvědčení o jeho duševních kvalitách, a lichotiti někomu nebylo tehdy věru mou slabou stránkou. Nevěřil jsem skoro, že čtenář jest také tvor obdařený rozumem, citem, obrazností, tvor k obrazu božimu stvořený jako já; že s knihou žije, promýšlí a domýšlí, co čte, doprovází ji citem, obrazností, myšlením, souzněním duše. Zacházel jsem s ním tehdy jako s plachým nebo jankovitým koněm, který se zastaví před každou překážkou nebo uskočí i před stínem myšlenky; vedl jsem ho za uzdu krok co krok a nepovolil, pokud nevyšlapal všechny ideové kopce, které jsem před něj navršíl, nemálo hrd na jejich domnělou přtkrost . . . Odtud všude podtrhaných a proloženým tiskem sázených představ, pojmů, kritérií, idejí, jimž jsem čtenáře přímo rýpal do žeber, aby dal pozor, aby neklímal, aby se nespletl, aby se snažil ze všech sil pochopiti chod, sled, rytmus, harmonii mého myšlení nebo mého myšlenkového snění — stále ve strachu, že nebude dosti silný, myšlenkově nebo citově dosti jemný, aby byl práv mé duševní složitosti, jemnosti, výbojnosti — nic nedbaje toho, že u to pojmová zábradlí a tyto pojmové výstražné tabulky prozrazují i mou částečnou vnitřní nejistotu: byly to i uzly, provázky, znaménka pro mne, abych nezabloudil, abych nebyl sveden rozmarem nebo obrazností se své přímé cesty, jak jsem si ji co nejkrásněji a nejčistotněji narýsoval na duševní mapě svých plánů a záměrů . . .

Přes tyto dětské nemoci dají se, myslím, při troše dobré vůle čísti tyto mé první studie a články literárně kritické ještě dnes a ne pouze se zájmem, jak zní banální fráze, nýbrž s láskou: s láskou, již jest dlužen každý opravdový duch duchu hledajícímu a třebas i bloudícímu. Mé statí jsou ovšem do značné míry i historický dokument; ale těžiště jejich v tom nevidím — mají, doufám, svou cenu i mimo tento více méně vnějškový zájem. Ztělesňují ovšem také stav mládeže z konce let osmdesátých a ze začátku let devadesátých, o niž se příliš málo starali marnotratní otcové a která si musila proslapávat sama bolestně svou stezku za poznáním a tvorbou rošttm, trntm, bažinami, močály. Byla to podivná doba, ten

konec let osmdesátých, ten začátek let devadesátých. Soumračná, vyprahlá, zoufalá, blízká sebevraždě do slova a do písmene. Staré bylo dávno dožito, odumíralo, ano odumřelo již, ale neodpadalo s větve života a bránilo tak rozpuku nového, které se nemohlo narodit.

Trpěli jsme tenkrát hladem poznání, kterému nebylo ukojení doma nebo bylo ukojení jen neúplné. Pamatuji se zcela dobře, jak nás, mladé posluchače universitní, málo nebo nic neuspokojovala tehdejší česká literatura nauková, zejména estetická, literárně a umělecky vědná a kritická. Ty tři čtyři revue, které tenkrát vycházely, nemohly nasycití toho hladu po slově života. Musejník byl ne pln, nýbrž prázden neživou a neživotnou, nestravitelnou pseudovědou, s níž jsme nevěděli co počít: v „Osvětě“ vladařil Zákrejs, který nás již tehdy odpuzoval rozšafností přímo koželužnou; „Květy“ byly pouhý sborník beletrie, někdy lepší, jindy zcela průměrné; a „Lumír“ odpuzoval nás svým výlučným estetismem a l'art pour l'artismem jako krám plný zvětralého cukru. „Athenaeum“ bylo ovšem dobré, ale v té době bylo zcela zapředené do sporů o podvrhy rukopisné, které mně jako nefilologovi byly přece dosti vzdálené.

Ani na universitě nebylo o mnoho lépe.

Českou estetiku a kritiku literární představovalo tehdy několik knih Durdíkových; nepatrná objemem, ale významná obsahem úvaha Masarykova, „O studiu děl básnických“, původně v „Lumíru“ r. 1882 otištěná, zapadla tehdy bez ohlasu. Knihy Durdíkovy a jeho osobnost mají snad své zásluhy historické, jež jim nemíním ztenčovat; ale já jim nemohl přijít nikdy na chuť. Jeho herbartovský formalismus, který všecku krásu a sílu — tu krásu a sílu, jichž vlnobítí nestačila má pobouřená hrud' — sváděl na poměry a vzorce geometrické, odpuzoval mne jako pedantism; jeho t. zv. elegantní a vyrovnaný sloh připomínal mně ve své vykroužené zdobivosti salonního krasořečníka, který, sklenici vlažné cukrované vody před sebou, okouzluje odloženými jevištními pózami a okresní mužností odkvetlé dámské posluchačstvo — horreur! Mně znamenal v té době a znamená ještě dnes filosof něco zbrojného a ozbrojeného, něco nebojácného a útočného, co nezná konvencí společenských, před čím třesou se i staleté zdi a hradby „obce boží“, rouhač i útočník, ironik i mstitel. A s tou představou srovnával se tak žalostně tento pán, salonní lev s nakadeřeným vousem

a s gesty jakoby před zrcadlem doma nacvičenými, zřejmě herecky ješitný na svou mužnou krásu padělající nějakou libivě klasicistickou hlavu antickou... Neznal jsem tehdy Nietzsche, ale filosofickým typem zpodobujícím můj sen o nebojácném, bezohledném, ke všem předsudkům nešetřeném, nikterak filantropickém mysliteli stal se mně Taine... Do něho jsem promítal své paličské sny; odtud láska, s níž o něm mluvím, úcta, s níž se mu blížím, i když chci dál za jeho formule a přes ně...

Dále tu byl Hostinský, také Herbartovec, ale zároveň i Darwinista a evolucionista, nesporně bližší životu než Durdík, o to laskavější, oč méně pozérský, obránce Smetanův a Wagnerův. Poslouchal jsem jeho kurs hudební estetiky, poslouchal jsem jeho výklady Gluckovy opery — tento střídmý střízlivý mistr XVIII. století byl jeho božstvem a ne Wagner, příliš romantický, dusný a vzrypělý — ale klasicistický chlad harmonie příliš vyrovnané zavál podzimkově na mne i odtud. Ani zde nebylo, čeho jsem potřeboval a po čem jsem žíznul.

Literární kritika v denních listech byla pak již přímo ubohá, na úrovni přímo maloměstské. Kritický hlas Nerudův již zmlkl, zato rozlila se povodeň prázdného tlachu novinovými sloupci. V „Nár. Listech“ sem tam utrousil nějaký pochybný bon-mot Kuffner, rozený diletant ve všem, do „Hlasu národa“ psával feuilletony Zelený, oddaný citel Smetanův, ale v literatuře člověk neorientovaný a nepoučený.

Odtud pochopí se hlad, s nímž jsme se vrhli na cizí literaturu. Že ten hlad byl skutečným utrpením generace, toho důkazem buď K. St. Sokol, můj gymnasijský kolega, který založil a řídil celou překladovou sbírku, „Vzdělávací bibliotéku“; naši staří páni dívali se na ty jinak docela nevinné překlady z Tolstého, Björnsona, Kiellanda, Hamsuna, Flauberta, Maupassanta, Milla, které měli většinou Němci řadu let před námi a obyčejně v několikere verši, jako na akt buřičství proti domácím autoritám a zaujali k nim stejně odmítavé a trestající stanovisko jako rakouská policie, která zabavila „Kreutzerovu sonátu“ a z Národopisné výstavy r. 1896 odstranila skřín s podobiznami autorů zastoupených ve sbírce Sokolově...

Žil jsem tehdy — na konci let osmdesátých a na samém počátku let devadesátých — v kroužku, jehož členy byli H. G. Schauer, V. Mrštík,

V. Hladík, Ant. Štolc. Byl to v podstatě kroužek čtenářský. Kupovali jsme si cizí knihy, většinou estetické, psychologické, filosofické, literárně historické, knihy hlavně francouzské a anglické a půjčovali si je navzájem. Ten měl to, onen ono; nikdo nemohl mít všechno, neboť jsme byli velmi chudí, existence záhadná a pochybná, nad nimiž kroutili starší rozšafníci povážlivě hlavami, nevěstíce jim nic dobrého. Tak prošly tehdy mýma rukama hlavní knihy Zolovy, Bourgetovy, Tainovy, Sainte-Beuvovy, Hennequinovy, Flaubertovy, Daudetovy, Goncourtovy a několik děl Darwinových, Bainových, Comteových, Millových, Ribotových, kterých jsi nedostal v pražských veřejných knihovnách. Zamhouřim-li oči, živě vidím před sebou ty rozedrané a zamaštěné exempláře, z nichž nemám již ani jediného (ani z těch, které byly mým majetkem). Večery v dusných hospůdkách byly pak vyplněny spory a diskusemi, které se točily kolem těch pošpiněných knih, jež nám vnášely do naší opuštěnosti žhavý dech současně myšlenky světové, a často se peripateticky prodlužovaly na chodnicích ztichlých ulic nočních až do úsvitu. Pamatuji se, jak jsem jednou až do rána debatoval s Arbesem a Štalcem o Bourgetově „Žáku“, právě tehdy vydaném, a jak jsme při tom přešli nesčíslněkrát starý houpavý řetězový most mezi Smíchovem a Ferdinandovou třídou, hvězdy ve Vltavě říštěné pod sebou, temnou siluetu jarně vzkypělého Petřína nad hlavami. Lecčemus, co jsme tenkrát čtli, nerozuměli jsme snad úplně, ale vcelku, troufám si tvrdit, chápali jsme správně, alespoň pokud to mohu kontrolovat dnes, kdy pročtám znova své staré stati.

Za zmínku stojí, jak jsem se dostal k spisovatelství literárně kritickému, které — drápkem-li uvíz', ztracen je celý pták — vyplnilo valnou část mého života jaksi proti mému původnímu určení a rozvrhu.

Dostal jsem se do kritiky jaksi p e r n e f a s; ne jako profesionál, který tomu chce vědomě a účelně a podle dalekosáhlých plánů toužit vzdělávat tento obor, nýbrž jako diletant, z osobní nutnosti a z osobního zaujetí. „Nouze naučila Dalibora housti“ — platí o mnohých velikých a vedle nich i o mé maličkosti. Jsem a zůstal jsem, dovoleno-li přenést Goethův termín z poesie na kritiku, kritik p ř í l e ž í t o s t n ý, který kritikuje ne pravidelně a ne všechno, aby to popsal, utřídil, zhodnotil pro příštího literárního dějepisce, nýbrž jen v případech zvláštních, kdy jest

vzrušen osobně a dotčen ve svém nervu literárně životním, kdy reagovali kriticky jest mu projevem životní nutnosti.

Napsal jsem a uveřejnil jsem totiž v Dlouhého „Vesně“ na podzim 1890 impresionisticky symbolickou povídku, „Analysu“, která se obracela, v protívě k naturalismu a realismu tehdy vládnoucímu, od jevového zevnějšku k studiu nitra a jeho chorobných stavů, jež se snažila vystihnouti do nejpodrobnějších a nejpodivnějších záchvěvů až na hranici štlentství, a za tím účelem znásilňovala částečně i jazykové zvyklosti: šlo jí o štlentství, vyslovit nevyslovitelné. Byl to pokus snad nedozrálý, ale jistě ani schválný, ani pouze papírový: žil jsem tehdy jako jakýsi outsider mimo společnost a její konvence a prožíval jsem následky moderní chorobně urputné analytičnosti, neposvěcené vyšším světlým lásky, ten celý praktický ateismus srdce i ducha zcela upřímně na své kůži.

Poslal jsem ji tehdy jaksi z rozmaru prof. Dlouhému do Brna, neočekávaje ani, že ji uveřejní; byla takového rázu, že se každý počestný občan tehdejší musil od ní s politováním odvrátiti. K mému nemalému údivu nalezla však přece milosti u brněnského redaktora, který ji otiskl k netajenému zděšení svého čtenářstva ve svém beletristickém čtrnáctideníku „Vesně“, kde bývala domovem četba, pozdrcí se za pražskou o dobrých třicet let, velmi limonádová, rozšafná a neškodná zároveň. A aby míra všeho žertovného byla dovršena, zkomolila bezděky venkovská tiskárna, v níž se „Vesna“ tiskla a která neměla ani korektora ani neposílala korektur, text „Analysy“ místy do nesrozumitelnosti . . . takže věc dopadla mnohem bizarněji a mnohem revolučněji, než byla původně myšlena i napsána . . .

Na tuto povídku bylo útočeno velmi prudce v „Čase“, pražském týdeníku dra Herbena; a já, abych ji obránil, improvisoval jsem se nejprve polemikem a pak kritickým essayistou se zdarem myslím obstojným. Takový jest vznik mé první kritické studie, již jsem otiskl v „Literárních listech“, „Synthetism v novém umění“, jednak jako pohled na světovou situaci tehdejší moderní poesie, jednak jako svůj básnický program. Pojal jsem problém nejen esteticky, nýbrž i historicky a opřel jsem se o svědomité studium starší i novější poesie i estetiky světové, dáváje jí mluvit za sebe i tam, kde jsem říkal věci své a původní, poněvadž —

slabý, neznámý i ustrašený, jak jsem tehdy vpravdě byl — hledal jsem autority, které by mně byly záštitou před silnými domácími odpůrci, jichž přibývalo věru jako hub po dešti.

Do sporů byl zatažen celkem spíš za vlasy než za trup nebo končetiny i symbolismus francouzský, tehdy právě se rodící — v Paříži vydal Jean Moréas svého „Vášnivého poutníka“ a napsal manifest nové školy do „Figara“, Anatole France psal o novém proudu ve svých kritických feuilletonech, byl konán i banket nové školy a byly proneseny přípitky — a mnoho hluku tropící. V Čechách hledělo se na to všecko jako na velikou ohavnost a strašlivé spuštění se všeho rozumu a vši slušnosti; největší radost měli odpůrci, podařilo-li se jim připlést mne nějak mezi ty francouzské sodomníky, ačkoliv se to dalo zřejmě nespravedlivě a neprávem. Nepřijímal jsem totiž, jak pozná dnes čtenář, program francouzského symbolismu: byl mně příliš úzký, jaksi jen literární, módní a efemerní, květina ne-li skleníková, alespoň kavární. Jako žák Goethův toužil jsem po něčem s mohutnější, objektivnou platností; a tak z potřeby chvíle i z touhy po absolutnosti a věčnosti naskizzoval jsem svou filosofii básnického vývoje minulého i přítomného „sup specie aeternitatis“, abych užil formule ze Spinozovy Ethiky, která byla tehdy mou zamilovanou čelbou (zase vliv Goethův!). Měla být zároveň methodou mého básnického zření a hodnocení světa.

Ovšem nebyl bych se mohl toho odvážit, kdyby se mi kritika nebyla stala již v době mého mládí, kdy mně ani na mysl nevstoupilo, že bych ji mohl někdy „provozovati“, desátou Musou. Mé mládí stálo pod souhvězdím Goethovým a Flaubertovým, při čemž třeba podotknouti, že mezi oběma duchy, spojenými v tomto případě spojkou a, není nijakého rozporu: Flaubert byl vášnivý Goethovec, první Francouz, který Goetha plně pochopil. (To, co jsem tenkrát jen tušil a věřil, dovodil mně později svou přesnou methodou pan Fernand Baldensperger v knize „Goethe en France“.) Nuže, tyto dva tvůrce cenili vysoko kritičnost jako nezbytnou a blahodárnou pomocnici moderního básníka; není jim moderního básníka bez kritického a vědeckého vzdělání — a toho vzdělání není podle nich pro něho nikdy dost. V těchto zásadách jsem rostl; ony byly mým kredem; z nich jest odvoditi mou snahu po literárně vědném a kritickém poznání co nejširším a zcela opravdovým. Ale z nich plyne také, proč

a jak jsem se stal „jen“ kritikem příležitostným a jak má kritičnost souvisí s mou osobností básnickou a bude patrně již souviseti až do smrti . . . Nenaříkám si nijak na tuto souvislost; naopak, jsem dosti smělý, abych v ní viděl podmínku pro jakési plus životnosti i zákonnosti zároveň.

Filosofická a vědecká zbroj, již mi dala doba, byla buď přímo pozitivistická nebo blzká pozitivismu; ale já svým kredem životním — a nejen jím, ale přímo svým dechem a tepem své krve — jsem byl pod ní často velmi málo pozitivistický. A tak stalo se mně nejednou, že jsem pozitivistickými formulemi myslil proti pozitivismu; nebo že životní obsah a žár roztrhl na chvíli tyto formule a vylil se jako beztvaré a bezejmenné něco, co bylo výrazem mé touhy po svobodě a co předjímalo více méně jasně nebo nejasně budoucnost. Jsou místa v těchto pracích, kde čtenář pozná, že jsem směřoval k něčemu, čeho dosáhli až estetičtí a kritičtí myslitelé mnohem mladší; jsou místa, v nichž jest patrné, že tvorba byla mně úsilím, bažením a žízni po nekonečnosti: dotvořováním se svobody stále vyšší a volnější ze svobody obmezené a sputané . . .

A stejně tak jest třeba hleděti na recenze a referáty, jež přinesou příští svazky „Juvenilii“: jako na projevy kritika příležitostného v Goethově smyslu slova. Psal je člověk, který se dopracovával vášnivě své osobnosti; tryskaly ze žhavého středu jeho bytosti a byly všim jiným spíše než všestranným, zevrubným a trpělivým zkoumáním a rozbořením svého předmětu; byly snad vždycky polární a snad nikdy neutrální . . . T a t o kritika má kořen dramatický: projevují se jí imperativy tvořivé vůle dobové. Osobnost proti osobnosti nebo s osobností! Je to kritika dob přechodných, kdy staré odumírá a nové se rodí v bolestné křeči. Žízni individuálnosti projevuje se typičnost doby a její touha, vybědnouti z eklektismu a dotvořiti se nové výraznosti.

To nepravím proto, abych omlouval příkrý ráz svých tehdejších recenzí nebo svaloval zodpovědnost za ně na dobu nebo jiné činitele mimoosobní. Nikoliv! Byly psány s plnou zodpovědností a víc: s přesvědčením, že v nich pomáhám formovati něco, co bude mít největší dosah a vliv v době příští: tvořivou vůli nových generací. Kterážto vira alespoň zčásti se uskutečnila.

Na Vinohradech, v dubnu 1925.